

אלף בית רש"י

לקט לפרשת וישב ופרשת מקץ ע"פ
רש"י על הש"ס – מאי חנוכה, גרגירים
ברש"י מדף היומי נידה

אהרן פרענקיל-תאומים
סופר סת"ם 1-438-8781292

לכבוד שבת קודש פרשת וישב כ"ג כסליו תש"פ
כ"ט בו יא"צ של זקני הרה"ח ר' יצחק מרדכי ב"ר
יהודה ארזון ז"ל תנצב"ה אמן

אהרן פרענקיל-תאומים
סופר סת"ם 1-438-8781292
לכבוד שבת קודש פרשת וישב כ"ג כסליו תש"פ
כ"ט בו יא"צ של זקני הרה"ח ר' יצחק מרדכי ב"ר יהודה ז"ל תנצב"ה אמן

וגמרא, ועוד מדוע ציין מ"מ מדויק רק לאחד מן הארבעה.

ואפשר למצוא כאן בלשון רש"י סמיכות דברים להמשך הגמרא שאומרת שלוש סיבות שאין נכנסין לחורבה, חשד מפולת ומזיקים, ושלשתם כנגד שלש עבירות חמורות, עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים. מפני המזיקין - היינו כוחות הטומאה הרומזים לעבודה זרה. מפני החשד - ירמוז לגילוי עריות. ומפני המפולת - ירמוז לשפיכות דמים. והנה הסדר המקובל של שלוש עבירות אלו שפי שמובא בחז"ל היא ע"ז גילוי עריות ושפכ"ד, ולפי סדר זה מביא רש"י את המובאות, ראשונה ממסכת עבודה זרה, והשניה מפריעת ראש האשה שמרמז לאביזרייהו דגילוי עריות, והשלישית מחלומו של יוסף, שאחיו רצו להורגו מפני החלום, וזה ירמוז לשפ"ד. ולאחר שמנינו שלשת הסיבות השליליות לכניסה לחורבה מצאנו ג"כ סיבה חיובית, כמו שמסופר בגמרא שזכה לשמוע בת קול "אוי לי שהחרבתי את ביתי וכו'", וזה ירמוז בפסוק שמביא רש"י מהנביא "שומר אמונים".

אבל פשוטו של רש"י כך הוא, וגם מדויק מאוד בלשונו הק'. כי בראשית דבריו מסביר רש"י ושמר פירושו והמתין, ומאחר שכאן בגמרא מופיע הלשון באריכות ושמר לי על הפתח, מביא רש"י דוגמאות דומות בלשון זה, וז"ל: "כמו לא יאמר אדם לחברו שמר לי בצד ע"ז פלוני", ורש"י מביא עוד דוגמא ממס' ב"ק דאיתא שם "שמרה עומדת על הפתח", וכתב: "ובבבא קמא פ' החובל", כי ו' החיבור נופלת על לשון "כמו" שבתחילת דבריו. וציין רש"י מקור הדברים בבא קמא ופרק החובל כדרכו של רש"י כשמציין מקור מדויק ע"מ שנעיין שם ונראה הנאמר במשנה שאדם אסור לחבול בעצמו ולכן אסור להיכנס למקום שיש חשש מפולת ואינו יכול לומר אינני חושש שאנזק בגופי, ועכשיו חוזר רש"י להביא ראיה מהתורה שעצם משמעות תיבת ושמר פירושו המתנה, וכתב זאת בלשון "וכן" (- לשון שונה מ"כמו" שבתחילה) ואביו שמר את הדבר. שזה ראיה מן התורה לפרש שמירה בלשון המתנה, ומאחר שזה למעשה לשון שונה במקצת, שמופיע כאן צירוף של "שמר" עם המילה "את", ולא כלשון הגמרא, לכן מוסיף רש"י עוד ראיה מהנביא דכתיב שם "שומר אמונים", ללא שום צירוף למילים אחרות, והמשמעות שם היא המתנה.

פרשת וישב

וַיִּקְנְאוּ-בּוֹ אֶתְיוֹ וְאֶבְיוֹ שְׁמֵר אֶת-הַדָּבָר: (פרק ל"ז פסוק י"א)

שמר את הדבר. היה ממתין ומלפפה מתי יבוא, וכן שומר אמונים (ישעיה כו, ב.), וכן לא תשמור על חטאתי (איוב יד, טז.), לא תמתין: (רש"י)

במסכת ברכות דף ג' ע"א

רש"י ד"ה ושמר. והמתין, כמו לא יאמר אדם לחבירו שמור לי כלל ע"ז פלוני (סנהדרין דף סג:), ובב"ק צ"ה החובל (דף נ:) שמרה עומדת על פתח חלרה, וכן ואביו שמר את הדבר (בראשית לז), שומר אמונים (ישעיהו כו):

רש"י מבאר והמתין (ויש גם גירסא שמופיע כך בגוף הגמרא), שהמשמעות היא לא שמירה ממש, דא"כ היה ריב"ל יכול להיכנס לחורבה כי יש לו שומר. ויש שאכן מפרשים כך שמר מלשון שמירה ממש, וכן הוא בשפת אמת, ובספר חפץ ה'. אבל רש"י מסביר שהכוונה היא המתנה.

וכאן מוסיף והולך רש"י ומביא ארבע מקורות לכך ששמר הוא לשון המתנה. הא', מלישנא דגמרא במסכת סנהדרין שלא יאמר אדם לחברו שמור לי בצד עבודה זרה פלוני, והכוונה שאדם לא יעשה ציון דרך מע"ז. הב', מלשון המשנה במסכת ב"ק שמרה עומדת על פתח חצרה, שם מדובר מאדם שפרע את ראש האשה בשוק וחייבו ר"ע לשלם לה ארבע מאות זוז, והאדם ההוא רצה להוכיח שאישה זאת מופקרת במילא והיא פורעת את ראשה לעצמה מתוך קלות ראש, וע"כ המתין לה ליד ביתה ושבר כד של שמן והיא פרעה את ראשה. הג', מלשון התורה "ואביו שמר את הדבר", שיעקב אבינו המתין וציפה מתי תתקיים הנבואה שבחלום (כמו שמפרש רש"י עה"ת). הד', מלשון הנביא "שומר אמונים", שהקב"ה ממתין לאמונים המאמינים בו בגאולה השלימה אמן.

ויש לבאר מדוע רש"י מאריך בכל המובאות האלו, ומדוע הביאם דוק בסדר זה, דהוה ליה לכתבם על הסדר, או להתחיל מגמרא ואח"כ למשנה ונביא ותורה או להיפך שיתחיל מתורה ואח"כ נביא ומשנה

עוד אפשר שע"כ רש"י לא כתב וכן שומר אמונים או ושומר אמונים, וכתבן יחד, וכן ואביו שמר את הדבר שומר אמונים בהמשך אחד, רמז לשני המשיחים, משיח בן יוסף ומשיח בן דוד שיבוא במהרה בימינו אמן כ"ר.

וְעַתָּה לָכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנִשְׁלָכֵהוּ בְּאֶחָד הַפְּרוֹת וְאֶמְרֵנוּ תִּהְיֶה רָצָה אֲכַלְתֵּהוּ וְנִרְאָה מֶה יִהְיֶה חֲלָמְתִּיו: (פרק ל"ז פסוק כ')

ונראה מה יהיו חלומותיו - א"ר יצחק מקרא זה אומר דרשני רוח הקודש אומרת כן הם אומרים ונהרגו והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי וא"ל שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו: (רש"י)

וַיִּקְחֵהוּ וַיִּשְׁלָכֵהוּ אֶתוֹ הַפְּרָה וְהַפְּרוֹר לֵק אֵין בּוֹ מִיָּם: (פרק ל"ז פסוק כ"ד)

והבזר רק אין זו מים. ממשמע שנאמר והבזר רק, איני יודע שאין זו מים, מה תלמוד לומר אין זו מים, מים אין זו, אבל נחשים ועקרבים יש בו (כ"ר ע"ס - שבת כז:). (רש"י)

ראו בהמשך את המאמר רבי תנחום בסוגיית מאי חנוכה

פרישת מקיץ

וַיִּרְכַּב אֹתוֹ בְּמִרְכָּבַת הַמִּשְׁנָה אֲשֶׁר לוֹ וַיִּקְרָאוּ לְפָנָיו אֲבִירָה וְנִתְּחַן אֹתוֹ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם: (פרק מ"א פסוק מ"ג)

במרכבת המשנה. השניה למרכבתו, המהלכת אלל שלו: אביר. כתר גומו דין אביר למלכא רך כלשון ארמי מלך, בהשותפין (בבא בתרא 7). לא ריכא ולא בר ריכא. ובדברי אגדה (ספרי דברים סוף פ"א) דרש ר' יהודה, אביר זה יוסף, שהוא אב צחכמה ורך בשנים, אמר לו בן דורמסקית, עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים אין אביר אלל לשון ברכים, שהכל היו נכנסין לפניו ויואלין תחת ידו, כענין שנאמר ונתון אותו וגו': (רש"י)

במנחות דף לח ע"ב

רש"י ד"ה אריוך. לשון מלך כמו (בראשית מט) גור אריה יהודה להכי קרי לשמואל אריוך דקיימא לן (בכורות מט:). הלכה כשמואל בדיני כי היכי דדינא דמלכותא דינא:

רמז נוסף בארבעת המקורות וסידורם, שלוש הראשונות רומזים לשלו עבירות שהם הסיבה לחורבן בית ראשון והשלישי רומז ללשון הרע ושנאת חנם יוסף ואחיו, גם הלשון שמר את הדבר ירמוז לשמירת הדיבור, והוא הסיבה לחורבן בית שני והאחרון, הרמז שומר אמונים לגאולה האחרונה ובנין בית המקדש, והיא היא החורבה שנכנס רמז לחורבן והבת קול ששמע רמז לגאולה.

ובפרשת וישב הביא רש"י ראיה נוספת חוץ משומר אמונים מבאר הדברי מנחם כי הלשון שומר אמונים אינו ממש דומה כי כאו נכתב מילה נוספת שמר את הדבר ושומר אמונים הוא סמוך ולכן הביא לא תשמור על חטאתי, ומפני שהוא בלשון שלילה היפך מהפסוק ואביו שמר את הדבר, הביא את שניהם.

עוד אפשר בדרך רמז להוסיף "ובבא קמא" בבא - שער קמא - ראשון, הסיבות לחורבן בית ראשון, הם כל שלוש עבירות חמורות ולכן צירפם הראשון עבודה זרה וגם שני המקומות הנוספים רומזים כאמור לעיל לשני העבירות גילוי עריות ושפיכות דמים, והמשיך "וכן ואביו שמר את הדבר, שמירת הדיבור הרמז על חטא לשון הרע ושנאת חנם סיבת חורבן הבית השני, ואפשר על פי זה למצוא עוד סיבה לסידור המ"מ ברש"י, כידוע סיבות הצרות ושורש כל החטאים "חטא העגל" "מכירת יוסף" ושורש הכל בחטא אדם הראשון "שמרה עומדת על פתח", ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה, (בראשית ב') לשמר את דרך עץ החיים, השמירה על פתח גן עדן, (ולכך רמז רש"י רק במראה מקום זה **ובבא קמא** השער הראשון שער גן עדן אדם הראשון).

ואפשר לומר עוד בדרך רמז:

לא יאמר אדם לחבירו שמר לי בצד עבודה זרה - זה כנגד בית ראשון ע"ז וכו' שהיות והיה בו חטא ע"ז נקט לסיבת החורבן את שורש החטא עבודה זרה חטא העגל,

שמרה עומדת על פתח חצרה - רמז לגאולה שהיתה אחר בית ראשון גאולת מרדכי ואסתר, בבא - שער המלך, וכלשון הפסוק במגילה, ותעמוד בחצר בית המלך הפנימית והמלך יושב בבית המלכות נכח פתח הבית,

ולאחר מכן חורבן בית שני מפני שנאת חנם, ששורשו בחטא מכירת יוסף ונרמז **ואביו שמר את הדבר**, ולאחר מכן רמז לגאולה העתידה **שומר אמונים**.

שבת דף נג ע"א

{שמואל ב ג-לט} אנכי היום רך ומשוח מלך ואי בעית אימא מהכא {בראשית מא-מג} ויקראו לפניו אברך,

ולפי זה מדוקדק מאוד שמיד לאחר ששמואל משתמש בכינוי אבא לרב ורש"י מסמך את מקורו מלשון אברך וזה גם מה שרב היה אברך אבא למלכא חבר לשמואל, והוא ע"פ הגמרא בבא בתרא שריכא לשון מלכות, וע"כ מסביר רש"י את הכינוי אריוך מגזירת ריכא מאותה הגמרא, וכן רש"י מוסיף ומסביר שהוא בקי בדינים כמלך השופט את הארץ, ורש"י לא כותב שהלכה כמותו בדיני, ומפני זה שמואל מתבטא אי הכי אמר אבא "לא ידע במילי דשבתא כלום" לשון המתאימה למלך השופט, וכן מתוקף היותו "בקי", ונראה שבמקום זה לכאורה שמואל בעצמו יודע מהכינוי אריוך, ונוהג על פיו.

במסכת קידושין רש"י לא פירש כלום, בגמרא שם נאמר אמר ליה לוי לשמואל אריוך ספק לי ואנא איכול, הרי שכינוי זה נאמר שלא באמירת שמועה בשם שמואל ושיבחוה כבשבת וחולין, וגם לא כבקשת הסבר להלכה, אלא שביקש ממנו שילקט בשבילו מבלי שידע פירות ערלה בחו"ל ויוכל לאכלם כדין ספק, הרי שבמקום זה לכאורה לא נכון כ"כ להשתמש בכינוי זה שנגזר מענין מלוכה כפי שרואים בשאר מקומות, והוא שם שבח לשמואל, ולבקש ממנו שילקט פירות, וע"כ רש"י לא פירש כי אין פירוש כינוי זה יוסיף להבנת הגמרא, אלא ייצור תמיהה מדוע מכנהו מלך ומבקש ממנו שיקטוף עבורו פירות, אבל על לוי עצמו חברו של שמואל אין פלא שהשתמש בכינוי זה כי הוא זה שפונה אליו בכינוי זה בצימאון לדבר הלכה לבירור שמעתא כפי שנראה במנחות.

במסכת מנחות איתא בגמרא איתמר נמי אמר ליה לוי לשמואל אריוך לא תיתיב אכרעך עד דמפרשת לי להא מילתא וכו', לוי מבקש משמואל בלשון לא תיתיב אכרעך עד דמפרשת לי וכו', רש"י בשאר מקומות שמופיע לשון זה לא תיתיב אכרעך לא פירש כלום לבאר לשון זה, ובתוספות בנזיר דף כד פירש אלא עמוד על כרעיק על רגליך כמו מתותי כרעיה דר' חנינא בפרק קמא דחולין (דף ז:) עד דאמרת לי הדא מלתא, ויש שפירשו מפני שדרך ישיבתם היה על רגליהם בשיכול רגליים וע"כ אומר לו שלא ישב וישאר לעמוד (וראה בספר הכרמל מ"ש בזה), והנה כאן רש"י בהבאת הפסוק גור אריה יהודה כסימן

ברש"י (ללא ד"ה) שמואל קרי אריוך על שם שהיה בקי בדינין ושופט כמלך השופט על הארץ לשון ריכא מלך (ב"ב דף ד).

חולין עו ע"ב

רש"י ד"ה אריוך. קרי שמואל על שם אריוך מלך אלסר (בראשית יד) דהלכתא כוותיה בדיני:

הנה במסורת הש"ס בשבת ציין לכל המקומות הנ"ל לפירוש רש"י ומוסיף מ"מ לקידושין דף ל"ט ע"ב ומציין ששם רש"י לא פירש כלום, וכן מציין לתוספות בשבת שפירש כרש"י בחולין אריוך מלך אלסר, וכותב המסורת הש"ס שיש גם דרש נוטריקון אל אסר שבדינא הלכה כמותו אבל לא באיסורא, כמו כן אפשר לראות בשבת ובחולין רב זירא מכנה כך את שמואל שלא בפניו, ובמנחות וקידושין לוי מכנה כך את שמואל בפניו.

והנה דברי רש"י בכל מקום הם במידה נכונה ומדוקדקים לאותו מקום בכוונה נפלאה, ובמסילה נעלה כסידרא דגמרא:

במסכת שבת בגמרא איתא אזל ר' חייא בר יוסף אמרה לשמעתא דרב קמיה דשמואל א"ל אי הכי אמר אבא לא ידע במילי דשבתא ולא כלום כי סליק ר' זירא אשכחיה לר' בנימין בר יפת דיתיב וקאמר ליה משמיה דר' יוחנן נותנין מרדעת על גבי חמור בשבת א"ל יישר וכן תרגמה אריוך בבבל אריוך מנו שמואל והא רב נמי אמרה אלא שמעיה דהוה מסיים ביה ואין תולין טרסקל בשבת א"ל יישר וכן תרגמה אריוך בבבל דכולי עלמא מיהת מרדעת מותר ע"כ,

הגמרא פותחת בהתייחסות שמואל למימרא שנאמרה בשם רב, ואומר שמואל אי הכי אמר "אבא" (רב) לא ידע במילי דשבתא ולא כלום, ואח"כ נאמר "אריוך" על שמואל, והנה רש"י בד"ה אבא. חברי כמו אברך אבא למלכא (בראשית מא). והוא כפי שרש"י מסביר על הפסוק הנ"ל וז"ל "אברך" - כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי מלך בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכא, ומקור הדברים הוא מהגמרא בבא בתרא דף ד ע"א לא רכא ולא בר רכא הורדוס [עבדא] קלניא מתעביד {שואלת הגמרא} מאי רכא {עונה הגמרא} מלכותא דכתיב

- שם של מלך, ואריוך מלך אלסר הוא כינוי כמו אמרפל שהוא נמרוד כדאיתא בעירובין נג ע"ב מחלוקת רב ושמואל), ורש"י כאן לא הביא שוב בסיכום הדברים את ענין שהוא שמואל מכונה מלך כי הלכה כמותו "בדינא", כי הרי באף אחד מהפעמים שמכונה בשם אריוך כולל במקום זה איו מדובר "בדינא" אלא באיסורא וכדומה, והנה בחולין דף מ"ה ע"ב איתא ברש"י ד"ה אבא. רב הכי הוה קרי ליה שמואל דרב הוה עדיף מיניה אני שמעתי אבא ואית דגרסי אבא חברי: מכאן שבחולין העדיף רש"י את הפירוש אבא מלשון חשיבות, וכתב גם את הפירוש השני שהעדיף בשבת מפני הסמיכות שבין אבא לאריוך.

ואפשר שגם כאן בחומש בשם אברך נרמז שני האופנים של אבא כחבר שווה למלך או אבא מלשון חשיבות כדברי האגדה שרש"י מביא.

וַיָּבֹא יוֹסֵף אֶתָּם אֶת בְּנֵימִין וַיֹּאמֶר לָאֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ הִבָּא אֶת הָאֲנָשִׁים הַבָּיְתָה וטַבַּח טַבַּח וְהָכֵן כִּי אֲתִי יֵאָכְלוּ הָאֲנָשִׁים בַּצֶּהָרִים: (פרק מ"ג פסוק ט"ז)

וטבח טבח והכן. כמו ולטבח טבח ולהכן, ואין טבח לשון כווי, שהיה לו לומר וטבח: בלהרים. זה מתורגם בשירותא, שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז דיזנ"ר, ויש הרבה בגמרא, שדא לכלבא שירותיה (תענית יא:), בלע אכולא שירותא (ברכות לט:), אבל כל תרגום של להרים טיהרא: (רש"י)

רש"י מביא לשון הגמרא, הראשון שדא לכלבא שירותא, הוא ממסכת תענית, והשני בצע אכולא שירותא ממסכת ברכות ולכאורה היה צריך להביאם בסדר הפוך, והנראה בזה שהביא תחילה את הלשון כלב, שהוא מציינ את המצרים כידוע, ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, ואח"כ רמז את ענין אכילת הלחם בצע כמו שנאמר בהמשך הפרשה שאין אוכלים המצרים עם העבריים.

עוד אפשר לפרש בעומק הדברים בשני מ"מ אלו, כתוב בספרים שבפסוק זה נרמז חג חנוכה בתיבות טבח והכן, אותיות חנוכה, ע"כ רש"י מביא לשון התרגום ולשון הגמרא, שהתרגום הראשון לתורה עשו היוונים, והמלחמה בגזירה להשכיחם תורתך, והיא דווקא ע"י הגמרא תורה שבע"פ שכתובה בלשון

למלכות, אף שהלשון גור אריה מופיע בברכת משה רבינו (דברים ל"ג) אצל דן כסימן לכח, ויותר היה ראוי כדוגמא למלוכה באופן מוחלט שאריה הוא מלך החיות - את מראה יחזקאל כדאיתא בגמרא (חגיגה יג ע"ב) אמר רבא - מכל שראה יחזקאל ראה ישעיה. למה יחזקאל דומה, לבן כפר שראה את המלך, ולמה ישעיה דומה לבן כרך שראה את המלך, אמר ריש לקיש - מאי דכתיב אשירה לה' כי גאה גאה שירה למי שמתגאה על הגאים דאמר מר, מלך שבחיות ארי, מלך שבבהמות שור, מלך שבעופות נשר, ואדם מתגאה עליהן, והקדוש ברוך הוא מתגאה על כולן ועל כל העולם כולו" (חגיגה, יג ע"ב) אלא שכיוון גם לרמוז להמשכו של הפסוק גור אריה יהודה - כרע רבץ כארי וכלביא מי יקימנו, וביאור פסוק זה במפרשי התורה על מלכות יהודה היושבת במנוחה, וזה כיוון לוי לומר לשמואל אריוך - אריה מלך לא תיתיב אכרעך לא תנוח ולא אניח לך עד שדמפרשת לי וכו', במקום זה רש"י ציין שההלכה כשמואל משום דינא דמלכותא דינא, את ההלכה זו עצמה שדינא דמלכותא דינא קבע שמואל, וזה נכון מאוד לציין זאת במקום שהכינוי אריוך נאמר לשמואל בפניו - מזכיר רש"י בדרך רמז את ההלכה ששמואל עצמו אמר שדינא דמלכותא דינא.

במסכת חולין איתא כי סליק ר' זירא אשכחיה לרב ירמיה דיתיב וקאמר לה להא שמעתא א"ל יישר וכן תרגמה אריוך בבבל אריוך מנו שמואל, (כעין הלשון בשבת אלא שזה בדין אחר הנוגע לשחיטה), ייתכן שמאחר שזה הפעם האחרונה שמופיע דבר זה בש"ס וכן שכתוב כאן אריוך בבבל והגמרא שואלת מי זה אריוך, רש"י מסכם ומביא את השם אריוך הנקרא מלך אלסר, ושם זה "אריוך" ראוי למלך כי הוא מורכב כנוטריקון משני תיבות אריה - ריכא ששניהם משמעותם מלכות, וכדברי התוספות בשבת אריוך.. שם מלך כדכתיב אריוך מלך אלסר (בראשית יד) ונקטי טפי משאר מלכים לפי שמובלע בו לשון ארי: עכ"ד, ולהבדיל גם מאריוך רב טבחים כדכתיב בדניאל (פרק ב פסוק יד) באדין דניאל התיב עטא וטעם לאריוך רב טבחיא די מלכא די נפק לקטלה לחכימי בבל, וברש"י שם - באדין. תרגום של אז: התיב עטא וטעם לאריוך. השיב עצה וטעם לאריוך שם האיש: רב טבחיא. שר ההורגים המחוייבים הריגה: (רש"י דקדק לכתוב כאן בדניאל אריוך - "שם האיש", ולהבדיל מאריוך שהוא כינוי של כבוד

בובר, במדרש תנחומא בשאר מהדורות מופיע בלשון זה מופים, שְהָה יָפָה וּמִיָּפָה. (

וז"ל המדרש מופים שהיה לומד תורה מפי אבינו ומלמדה לי, והיו כל אחיו חוזרים ורועים והוא יושב אצל אבי ולומד ממנו המסורות מה שקיבל משם ומעבר,

במדרש רבה מופיע ג"כ הסבר על השם מופים וז"ל מִפִּים, שְהָה יָפָה מֵאֵד בְּכָל דָּבָר, וְשָׁפַל הַלְכוֹת שְׁמִסְרוּ שֵׁם וְעָבַר לְיַעֲקֹב מִסְרוֹ לוֹ.

רש"י לכאורה בורר את הפירוש הקרוב ביותר למילה מופים שיש בתוכה את המילה "פיי" אבל בעיקר גם רומז למילה "מופת" שפירושה דוגמא (לאות ולמופת) וכלשון הזהב של רש"י שאינו מצטט ממש מלשון המדרש אלא כותב שהיה פיו – כפי יעקב, ופירושו שפיו היה כדוגמת פי יעקב אבינו.

מאי חנוכה

מסכת שבת דפים כא – כד

דף כ"א ע"א

רש"י ד"ה מסכסכת. כמין סכין פגומה מסכסכת בצקר אנמילי"ד בלע"ז שאין אורו זקוף ונוח במקום אחד אלא נדעך וקופץ ליטנא אחרינא מסכסכת זהו אינה נכנסת תוך הפתילה אלא סביב מצחוץ כמו סיכסכה אצניו ברוח"ט"ש בלע"ז: שאין נמשכין. ואתי להטות :

לכאורה נראה מרש"י שיש חילוקי טעמים בין הסיבה לאסור פתילות לא טובות – לסיבה לאסור שמנים לא טובים, והסיבה בפתילות שהאור לא זקוף ונוח אלא נדעך וקופץ, והכוונה שהנר לא דולק יפה, ולכאורה החשש הוא שמא יניח לנר ויצא מהבית כי זה לא נוח באור של נר כזה, וכך מפרש בפירוש המשניות להרמב"ם בטעם האיסור בין בשמנים ובין בפתילות (וזה לא כטעם שכתב הרמב"ם ז"ל ביד החזקה שהטעם הוא שמא יטה, וכוונתו שמה יטה לא רק כדי לקרוא לאורו אלא לשאר תשמיש) או שכמו שהתוס' ישנים כותב כאן שהטעם שמא יכבה הנר והטעם שמדליקים נר שבת הוא מפני שלום

ארמי, והראשון הביא ממסכת תענית ששם מדובר, שתלמיד חכם לא ישב בתענית, אמר רב ששת האי בר בי רב דיתב בתעניתא ליכול כלבא לשירותיה אמר רבי ירמיה בר אבא אין תענית צבור בבבל אלא תשעה באב בלבד (אמר) ר' ירמיה בר אבא אמר ריש לקיש אין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים, וזהו ענין להשכיחם תורתך, ואח"כ מביא רש"י ממסכת ברכות, א"ר אבא ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות מ"ט { שמות טז-כב } לחם משנה כתיב א"ר אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתי ובצע חדא ר' זירא הוה בצע אכולא שירותא א"ל רבינא לרב אשי והא קא מתחזי כרעבתנותא אמר [ליה] כיון דכל יומא לא קעביד הכי והאידנא קא עביד לא מתחזי כרעבתנותא, וברש"י שם אכולא שירותא. פרוסה גדולה שהיה די לו לכל הסעודה בשבת: וזהו ענין להעבירם מחוקי רצונך, גזירות היוונים שבת חודש ומילה.

וימיה יוסף פי נקמרו רחמיו אל אחיו ויבקש לקפות ויבא התורה ויבן שמה: (פרק מ"ג פסוק ל')

כי נכמרו רחמיו. שאלו יס לך אח מאס, אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא, יס לך צנים, אמר לו יס לי עשרה, אמר לו ומה שם, אמר לו, בלע וזכר וכו', אמר לו מה טיבן של שמות הללו, אמר לו כלם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו, בלע, שנבלע בין האומות. זכר, שהיה זכור לאמו. אשבל, ששצאו אל. גרא, שנתגייר באכסניא. ונעמן, שהיה נעים ביותר. אחי וראש, אחי היה וראשי היה. מפים, מפי אחי למד. וחפים, שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד, שירד לבין האומות, כדאיתא במס' סוטה (לו:), מיד נכמרו רחמיו: נכמרו. נתחממו, ובלשון משנה על הכומר של זיתים (בבא מציעא עד:), ובלשון ארמי במכמר בשרא (פסחים נח:), ובמקרא עורנו כתנור נכמרו, נתחממו ונקמטו קמטים קמטים, מפני זלעפות רעב. כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונתכווץ: (רש"י)

סוטה דף ל"ו ע"ב

רש"י ד"ה מופים. מפורש במדרש רבי תנחומא שהיה פיו כפי יעקב אצניו בהלכות שקיבל משם ועבר:

בגמרא לא מובא הסבר לשם מופים ורש"י מביא את ההסבר ממדרש תנחומא (המופיע רק במהדורת

לפשיעה וע"כ רש"י נוקט בלשון דילמה פשע, ופעולה שעושה מעשה כהטיית נר מוכרח להיות שהוא מחמת שיכחה, כי טבע האדם הוא עצל ואינו עושה, חילוק נוסף אפשר לומר בשינויי הלשון שבדברי רש"י, והוא שרש"י לשיטתו בסיבות האיסורים לשמנים ופתילות כמו שכתבנו למעלה, הרי שכאן לגבי נר חנוכה, אפשר לכאורה לחלק שלגבי פסולי הפתילות הסיבה היא שכבתה זקוק לה, ומפני שפתילות אלו נכבים, אסור להשתמש בהם, ולגבי שמנים שאינם נמשכים הסיבה לאוסרם הוא מפני שמה יטה כשירצה להשתמש לאורם בשבת, ובחול לכאורה היה מותר להשתמש בהם, ואולי משום לא פלוג עירבן רב הונא יחד, ובזה יתורץ גם קושית תוס' בד"ה ומותר להשתמש לאורה וכו' דאיך מדייקים מרב הונא שנר חנוכה מותר להשתמש לאורן ומפני החשש שמה יטה בשבת – אסרינן בחנוכה באלו הפתילות והשמנים שאסורים בשבת, כי אולי אוסרים בשבת בגלל כבתה זקוק לה ובשבת אין יכול להדליק, ותיירץ תוס' מפני שנקט בלשון בין בשבת ובין בחול שמע מינה שיש עוד טעם בשבת וכו' וע"פ יסוד זה שהנחנו בדברי רש"י אפשר לומר שבשמנים שהנר אינו נכבה אלא שאינו נמשך השמן אחר הפתילה, חייבין לומר שהסיבה לאוסרן היא מפני השבת והחשש שמא יטה, וזה שייך רק בשבת חנוכה, ובפתילות האיסור שמא יכבה ויפשע ולא ידליק ויתקן וזה רק בחול, כי בשבת אין שייך לומר שמא יפשע ולא יתקן דהרי אסור לו לתקן.

דף כ"ב ע"א

רש"י ד"ה כסוכה וכמבוי. דתנן בהו בהדיא בעירובין ומסכת סוכה דפסילי : צריך להסביר לשון הרש"י - בהדיא בעירובין ומסכת סוכה דפסילי, ולא כתב באותו מטבע לשון במסכת עירובין ומסכת סוכה, וכן מדוע שינה הסדר מלשון הגמרא וכמובא בדיבור המתחיל כסוכה וכמבוי, ונראה שיש נקודות דמיון שונים בין חנוכה – סוכה, וחנוכה – מבוי.

חנוכה – סוכה, כאן לגבי חנוכה נקט רב תנחום בלשון **פסולה** וגם בסוכה נאמר **פסולה**, והנה התוספות כתבו - **נר חנוכה** שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה כסוכה וכמבוי. וא"ת הוה ליה למימר ימעט כמו גבי מבוי דאמר התם מבוי דרבנן תני תקנתא ואיכא למימר דנקט פסולה משום דבעי למימר כסוכה שהיא מן התורה אי נמי לא רצה להאריך

הבית, ובירושלמי איתא שבפתילות החשש הוא שמא ישכח ויתקן הפתילה וזה כמו הטעם שמה יטה שנאמר לגבי שמן שאינו נמשך טוב, ונראה לומר כמו שנדייק בהמשך דברי רש"י (בסוף העמוד)

שבפתילות החשש שמא יכבה הנר, ובשמנים – שמא יטה כמו שרש"י כותב בד"ה שאין נמשכין "ואתן להטות" ולא כתב כלשון הזה ואתן להטות גבי פתילות מכאן ראייה שרש"י סבר שסיבותיהן שונות.

רש"י ד"ה כבתה. נר חנוכה:

מדוע רש"י כותב נר חנוכה, ולכאורה מה הוסיף בזה, הרי ברור מהגמרא שמדובר בנר חנוכה, ונראה שרש"י רצה להסביר בזה מדוע נקט גבי נר בלשון נקבה "כבתה" ולא "כבה", והמילה חנוכה היא לשון נקבה, ויש הרבה הסברים למשמעות חנוכה בלשון נקבה, ועיין בתוס' קידושין דף ב ע"ב ד"ה קשיין קראי אהדדי וכו' וכן בלשון חכמים מצינו (שבת דף כא.) גבי נר שכבתה אין זקוק לה נר שכבה (שם דף מד.) ואמנם גם שבת זה לשון נקבה, אבל **נר שבת** הוא נר של שבת מאחר ששבת ניכרת בעוד פרטים רבים, (מלאכות של שבת, סעודות שבת, ועוד) משא"כ הנר של חנוכה, שמהות כל חנוכה ענינה בנר.

לכן כשמדובר בנר שבת נקרא בלשון זכר, משא"כ **נר חנוכה** - שכל מהות החנוכה הוא בנר החנוכה, ועל כן נקראת **נר חנוכה** שכבתה.

רש"י ד"ה זקוק לה. לתקנה הלכך לריך לכתחלה לעשות יפה דילמא פשע ולא מתקן לה:

ומותר להשתמש לאורה. הלכך בשבת אסור שמא יטה ללורך תשמיש :

בלשון הרש"י דילמא פשע ולא מתקן לה, אנו רואים הבדל לכאורה משמעותי בין טעם איסור השימוש בפסולין אלו - בחול, לטעם האיסור בשבת, בחול - שמא יפשע ולא יתקן, ובשבת - שמא ישכח ששבת ויטה, ולא אמר שמא יפשע ויטה, ונראה להסביר שיש חילוק בין פעולה שהיא באינו עושה - לתקן הפתילה, לבין עושה - שמטה הנר, שדבר שצריך לעשות ואינו עושה אף מחמת שיכחה הוא קרוב

והנה שני דברים אלו סוכה ומבוי, שונים בתכלית בענין השלטת ביה עינא – הראייה, **בסוכה** צריך היושב בתוך הסוכה שהוא יושב בסוכה וא"כ הראייה והדין של פסול עשרים אמה הוא רק כלפי פנים, ומצד חוץ אף אם יהיה פחות או יותר לא יעלה ולא יוריד, **במבוי** הדין הפוך שהדין הוא רק כלפי הרואים בחוץ ההולכים במבוי או ברה"ר, אבל כלפי פנים הבית רשה"י ג"כ לא יעלה ולא יוריד, ולכך מצרפם רבי תנחום יחד לומר שבדין חנוכה האופן שפסול זה רק אם מתקיימים שני התנאים יחד כלפי פנים כסוכה וכלפי חוץ כמבוי, משא"כ אם גר בבנין קומות שמבחוץ יותר מעשרים, אבל כלפי פנים הבית מונח במקום נמוך יהיה כשר מעיקר הדין ויפסיד העניין של פירסומא ניסא, וכן להיפך הנמצא בבור מרתף עמוק מאוד יותר מעשרים (כבורו של יוסף הצדיק) ויש לו חלון הפונה לרה"ר וכלפי חוץ נמצא תחת לי' הרי שיוכל להדליק שם (ע"י שיעלה בסולם או במקל ארוך),

ע"כ כתב רש"י קודם עירובין ששם ענין שלטת ביה עינא ברור ואין טעם נוסף והוא גם ככלל יותר דומה לדין חנוכה שדינו כלפי הרואים בחוץ פירסומא ניסא, ואח"כ כתב רש"י **מסכת סוכה**, ורמז בכך ששם במסכת יש טעמים נוספים.

ומכאן נחזור להתבונן במאמרו של רבי תנחום נר חנוכה וכו' כסוכה וכמבוי, שכוונתו לומר שעיקר דין חנוכה הוא בענין של לראותם פירסומא ניסא נגד גזירות היוונים שהיו בשלושה דברים מילה חודש ושבת, על מילה שבכך לא "יראו" הבדל בין גוי ליהודי בגוף האדם אבל זה בצנעה, ואי אפשר לעשות כנגד זה תיקון בענין של פירסומא וזה נרמז בשמונה ימים בהסתר הלל והודאה לימוד תורה, אבל הגילוי של הדלקת הנרות שמונה ימים הוא כנגד שני הדברים האחרים, חודש הוא יסוד החגים שעל פיו נעשה ואת כל החגים ביטלו למעשה בגזירה זו, והחג היחידי שמתבטא בו ענין של לראותם הוא בחג הסוכות, דכתיב למען ידעו דרתיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל וכנאמר בגמרא עד עשרים אדם יודע שיושב בצל סוכה, וממילא כנגד שבעת ימי חג הסוכות שהם כנגד גזירת חודש, אנו עושים שבע ימים של לראותם בנרות, וכנגד גזירת שבת שבו מתבטא העניין של לראותם בקורת המבוי, לכך מדליקים עוד יום ובסה"כ שמונה ימים, שלשת גזרות אלו בצירוף נר חנוכה מופיעים בדרך רמז

יכבנה וימעטנה ויחזור וידליקני דלמעטה ולהניחה כמו שהיא דולקת אי אפשר כדמוכח לקמן: עכ"ד.

אבל מצד שני חילוק גדול ביניהם חנוכה דרבנן וסוכה דאורייתא, ועוד חנוכה הטעם רק משום דלא שלטא בי עינא ובסוכות יש עוד שתי דעות נוספות בגמרא שטעמיהם שונים.

חנוכה – **מבוי** שניהם מדרבנן וטעמיהם שונים דלא שלטא ביה עינא, וע"כ בגמרא נקט קודם כסוכה כי שם הלשון סוכה וכו' פסולה, ורש"י נקט קודם את הדרבנן שהוא יותר דומה בדין עצמו ששניהם מדרבנן, ומאחר שה**כסוכה** שנקט רבי תנחום מהותה מדאורייתא ודיניה ברורים שהם **במסכת סוכה**, מסביר רש"י לאחר שמסביר את הלשון מבוי ולמה הוא שייך, שהוא מדיני **עירובין** שהם **מדרבנן**, והוא הסבר ולא ציון מראה מקום, ולכן רש"י הקדים את מה שרצה להסביר לפני ציון מקום גבי סוכה שהיא במסכת סוכה, ולכאורה אפשר לומר שרש"י רומז בזה שלא סובר כתוס' ד"ה נר חנוכה שהניחה שמסביר בתירוצו הראשון שנקט בלשון **פסולה** מפני שמדמה את הדין בחנוכה לסוכה שהיא מדאורייתא.

ואפשר שרש"י רצה לומר שאף שהלשון בגמרא פסולה כסוכה, הקדים רש"י את עירובין לומר שדין חנוכה כעירובין שהם דרבנן, ועל סוכה נקט בלשון **מסכת סוכה** שאת ה**מסכת** כתבו רבנן ולא כתב סוכה סתם שמשמע יותר דאורייתא, והנפק"מ ביניהם לכאורה יהיה בספק אם הדליק במקום גבוה אם צריך לחזור ולהדליק.

עוד נראה להסביר בדרך אחרת ברש"י, ובהקדם לפירוש הדברים נציגה כאן שאלות נוספות במאמרו של רבי תנחום.

- א. מדוע כתב שני דברים לדמות סוכה מבוי ולא הסתפק באחד מהן, וכן היה צ"ל כסוכה כמבוי ללא וו החיבור.
 - ב. מדוע לא כתב הטעם עצמו משום דלא שלטא ביה עינא, והיינו טעמא דסוכה והיינו טעמא דמבוי.
 - ג. מדוע כותב כסוכה והרי לפסול בסוכה יש שם במסכת טעמים נוספים.
- והנראה לומר אופן חדש בדיוק כוונת רש"י ולתרץ הקושיות האלו, ובכך גם תתורץ הקושיה המפורסמת של מרן הבית יוסף מדוע שמונה ימים ובהדגש ששונה מכל החגים דהרי אף שמונה ימים של סוכות הם שני חגים נפרדים.

בשלוש רגלים, והשניה כמו כאן ביאור על והבור רק וכו',

עוד יש לדקדק באריכות הלשון ברש"י משום דרבי תנחום אמר נקט לה הכי וכו', ובמקומות אחרים כתב רש"י בקיצור נקט לה הכי משום שמעתתא וכו' ולא היה צ"ל משום דרבי תנחום אמר שהרי בפירוש נכתב בגמרא שרבי תנחום אמר, ובדרך כלל במקומות אחרי כותב רש"י בקיצור נקט לה הכי גבי שמעתתא דפלוני, ועוד הד"ה של רש"י הוא על התיבות והבור רק והיה צ"ל להיות כבר בשמו של בעל המימרא.

ובהשקפה ראשונה בפשיטות נראה שכאן יש הקשר בין המימרות שהם קשורים לאותו תקופת זמן, לחנוכה ולפרשת השבוע - וישב - הנקראת בדרך כלל בשבוע שחל בו חנוכה, אלא שדברי רש"י המדויקים עד דק בכל מקום ומקום המלמדים על עומק דבריו, כך גם כשסוטים דבריו ואומר במקום אחד ואינו אומר במקום אחר מצריכים תלמוד והתבוננות, ובפרט שמדובר באותו בעל המאמר רבי תנחום שרש"י במסכת שבת לא אומר כלום ובחגיגה אומר, והנה נראה שמימרה זו היא הייתה מהותו של רבי תנחום כפי שנראה ממימרות הנוספים של רבי תנחום בש"ס, ויעלה מכך הסבר נפלא שבעיניו של פרשנדת"א מרא דתלמודא היה פשוט וגלוי.

וראשונה היא המימרא במסכת ברכות ס"ב ע"א א"ר **תנחום** בר חנילאי כל הצנוע בבית הכסא נצול משלשה דברים מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקין ויש אומרים אף חלומותיו מיושבים עליו, וברש"י איתא שם **מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקין**. דמתוך צניעתו מתנהג בנחת ובשתיקה ואין הנחשים מרגישים להתקנאות בו ואף המזיקין חסין עליו: **חלומותיו מיושבין עליו**. שאין המזיקין מבהילין אותו: וזה הוא המהות של השולט ביצרו ובמחשבתו, שענינו שמירת חותם הברית, וזה הוא יוסף הצדיק ובכך נבין יותר את דרשתו של רבי **תנחום** על הפסוק והבור רק אין בו מים, אבל **נחשים ועקרבים** יש בו, ובכך יומתק ביאור הפסוק (כ) וְעָתָה אֶלְכֶּן וְנִהְיֶה וְנִשְׁלָכֶהוּ בְּאֶחָד הַבְּרִיּוֹת וְאֶמְרֶנּוּ תִּהְיֶה רָעָה אֲכַלְתָּהוּ וְנִבְרָאָה מֵהָיָהוּ חֲלֹמָתוֹ: הקשר בין ההשלכה לבור להמשך הפסוק ונראה מה יהיו **חלומותיו**.

ואיתא בירושלמי במסכת מועד קטן פרק ג הלכה ט גמרא: רבי תנחום בר עילאי דמך **בחנוכתא**, ומכאן

במימרא הבאה של רבי תנחום **נחשים** ר"ת נ"ר חנוכה ח'ודש ש'בת מ"ילה.

רבי תנחום

במסכת שבת דף כ"ב ע"א הגמרא מביאה גבי דיני נר חנוכה את מימרת רבי תנחום נר של חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה כסוכה וכמבוי, מימרא זו היא המסיימת את פרק הכונס במסכת בבא קמא ששם הוא המשנה היחידה שמוזכר בה חנוכה ודין זה בלבד משמו של רבי תנחום מובא שם בגמרא,

מיד לאחר מימרא זו במסכת שבת מובאת מימרא נוספת של רבי תנחום - ואמר רב כהנא דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרב תנחום מאי דכתיב {בראשית לז-כד} והבור רק אין בו מים ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים אלא מה תלמוד לומר אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו.

הגר"א ועוד דרשו את הקשר בין הדברים שטעמם אחד דהרי קשה איך ראובן חשב להצילו בבור שיש בו נחשים ועקרבים, ותירצו דכמו שמעל עשרים אמה לא שלטא ביה עינא ואין כאן פירסומי ניסא, כ"ש בעומק הבור אף בפחות מכך לא שלטא עינא ולא ידעו שנחשים ועקרבים אין בו, ורמזו בכך את הקשר של פרשת וישב הסמוכה תמיד לחנוכה, וכמו דאיתא בבני יששכר ובספרי רבי צדוק הכהן המיוסדים על דברי הטור וכמו דאיתא בבני יששכר ובספרי רבי צדוק הכהן המיוסדים על דברי הטור והשולחן ערוך (אורח חיים סימן תכ"ח) וסימן לפשוטה פקדו ופסחו ולמעוברת סגרו ופסחו מנו ועצרו צומו וצלו קומו ותקעו, שהקריאה בתורה בפרשה המקדימה את המועדות נרמז המועד הבא, וכן איתא בשלי"ה הקדוש.

והנה במסכת חגיגה דף ג' עמוד א', שבגמרא שם מובאת מימרתו זו של רבי תנחום והבור רק אין בו מים, בסמיכות למימרא נוספת על פטור חרש וחיגר מעולת ראיה ברגל, מפרש רש"י ד"ה והבור רק. משום דרבי תנחום אמר נקט לה הכא גבי שמעתתא דרבי תנחום:

וכן רואים במקומות נוספים שרש"י מפרש כעין זה, ומכאן ראייה שסיבת הסמיכות כאן במסכת שבת ברורה ופשוטה ולכך רש"י לא כותב זאת, ונראה בהשקפה ראשונה שהמקומות בהם רש"י כתב זאת, הם לכאורה כשאין שום קשר אחר ובמסכת חגיגה המימרא הראשונה היא לגבי חיוב חיגר בעולת ראייה

כפין הוא שדיוה ליה לדידיה ואכלוה, (והן הן גם דברי שמעון ולוי לאנשי שכס שיוסף הצדיק נישא לאסנת בת דינה).

על פי זה יובן שהמימרא של רבי תנחום **והבור רק** היא מימרא הרומזת את כל מהותו וענינו של רבי תנחום, ולכן גם במסכת חגיגה שמובאת המימרא השניה של רבי תנחום בעניני עולת ראייה שהוא גם כן הלכה (הלכה זו מובאת בירושלמי בשם רבי בון כפי שמציין תוספות על אתר) מביאה הגמרא שוב את המאמר המיוחד של רבי תנחום על הבור רק שהוא המאמר שמשקף את רבי תנחום עצמו, ובכך מובן אריכות הלשון ברש"י משום דרבי תנחום אמרה שהוא בבחינת מה שהוא **היה** אמר, ולכן לא הביאו שם ממאמרו האחרים של רבי תנחום אלא חזרו על מאמר זה שהוא מובא בסמוך למאמר השני מבין שניים בעניני הלכה ולא אגדתא, וכפי שאיתא בבבא קמא נה ע"ב כלך אצל ר' תנחום בר חנילאי שהיה רגיל אצל ר' יהושע בן לוי שהיה בקי באגדה, ואכן הרבה מימרות של רבי תנחום אמרם בשם רבו רבי יהושע בן לוי.

עוד נמצא ברש"י מאמר נוסף של רבי **תנחום** בנוגע למכירת יוסף במכות דף י' ע"א א"ר **תנחום** בר חנילאי מפני מה זכה ראובן לימנות בהצלה תחלה מפני שהוא פתח בהצלה תחלה שנאמר {בראשית לז-כא} וישמע ראובן ויצילהו מידם, ודבר זה יפתור מדרש (שהובא בספר זכור לאברהם) תמוה על הפסוק בשיר השירים **הַדּוֹדָאִים נָתַנוּ רִיחַ – זֶה רְאוּבֵן שֶהֲצִיל אֶת יוֹסֵף, וְעַל פִּתְחֵינוּ כָּל מַגִּדִּים – זֶה נֹר חֲנוּכָה**, הקשר המיוחד בין ראובן ליוסף שיתכן והיא שגרמה לו להצילו, כנאמר במדרש רבה (פד טו) רבן אמרי אמר ראובן הוא מונה אותי עם אחי ואיני מצילו אני הייתי סבור שנדחתי מכח אותו מעשה והוא מונה אותי עם אחי שנאמר "ואחר עשר כוכבים משתחווים לי" ואיני מצילו, א"ל הקב"ה אתה פתחת תחלה בהצלת נפשות חייך שאין מפרישין ערי מקלט תחלה אלא בתחומך הה"ד (דברים ד, מג): "אֶת בְּצָר בְּמִדְבָּר [וגו'] לְרֹאשׁוֹנֵינוּ", ע"כ, ולפי זה אפשר לומר שראובן האמין לחלומותיו וידע שחלומותיו מיושבים עליו וממילא הוא הנקרא **צנוע בבית הכסא** וע"כ לא חשש להשליכו לבור מלא נחשים ועקרבים שהרי ניצל מהם. (ורמז בפסוק לשמו של בעל המימרות **רבי תנחום**, הדודאים **נתנו ריח** ועל **פתחינו כל מגדים**). ועוד אפשר להוסיף מגדים רמז ליוסף בברכת משה

נראה שהגמרא כאן בשבת, מקיימת מילתא דהספידא **לרבי תנחום** והקשר שלו המיוחד לחנוכה, והיות ואין מספידין בחנוכה אמרו את שתי המאמרים האלו שבהם נרמז כל ההספד, והנה המימרא הראשונה זהו הדין היחיד שנאמר **רק** משמו של **רבי תנחום** ברש"י, שרוב אמרותיו הם באגדתא מדברי רבו רבי יהושע בן לוי, וכמו שרואים עוד ענין וחשיבות במימרא זו, בגמרא היחידה שכולה בענין חנוכה המוסבת על משנה בבא קמא שמוזכר בה בדרך אגב חנוכה, עיקרה במימרתו של רבי **תנחום**, ולפיכך אפשר שמהותו היתה חנוכה, שחיבר והשווה את חנוכה שהיא מדרבנן האחרונים בסוף ימי בית שני, לדברי תורה – סוכה, ולדברי נביאים – עירובין, וחנוכה היא מכוחו של יוסף הצדיק וכמו שיובא בהמשך, וכפי שנראה שגם בימי רבי תנחום מתקיימת מלחמה – ויכוח, עם יון בדרך אחרת ומנצח, וכן נס החנוכה בפך השמן הטהור השמור ב"חותם" והוא שמונה ימים, והמשך מילי דהספידה היה המאמר על והבור רק היוסף הצדיק שומר "חותם" אות ברית קודש ביום השמיני, והוא שייך לפרשת וישב הסמוך לחנוכה אבל לא רק ענין הסמיכות נדרש כאן, אלא מהות הדברים ומהות הספד של תלמיד חכם, כפי שנאמר שם בגמרא בברכות בדף סב ההוא ספדנא דנחית קמיה דרב נחמן אמר האי **צנוע** באורחותיו הוה א"ל רב נחמן את עיילת בהדיה לבית הכסא וידעת אי צנוע אי לא דתניא **אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבית הכסא** ורב נחמן מאי נפקא ליה מיניה משום דתניא כשם שנפרעין מן המתים כך נפרעין מן הספדנין ומן העונין אחריהן,

ועל רבי תנחום עצמו לאחר שאמרו את מימרתו לחנוכה ועל צדקותו שהשווה דרבנן לדאורייתא המשיכו והספידו דהוי **צנוע**, וידעו שהוא צנוע על פי הסימן משני מאמרו שכל הצנוע בבית הכסא ניצול מן הנחשים והעקבים וחלומותיו מיושבים, וכפי שנתקיימו ביוסף הצדיק שניצול מן הנחשים והעקרבים שבבור ונתקיימו חלומותיו, ואף רבי תנחום ניצול כיוסף כדאיתא בסנהדרין דף ל"ט ע"א אמר ליה קיסר לרבי תנחום תא ליהו כולן לעמא חד אמר לחיי אנן דמהלינן לא מצינן מיהוי כוותייכו אתון מהליתו והו כוותן א"ל מימר שפיר קאמרת מיהו כל דזכי למלכא לשדיוה לביבר שדיוה **לביבר** [מקום חיות רעות של מלכות (רש"י)] לא אכלוה א"ל ההוא מינא האי דלא אכלוה משום דלא

בו ויכלכל יוסף (בראשית, מז), עוד נאמר שם ששניהם יוסף ונח נולדו מהולים, נח ביציאתו מן התיבה מתגלה בתוך אהלו ושם ויפת מכסים אותו שהוא ענין הצניעות, ושם הוא העיקר כנאמר ויקח לשון יחיד, אבל יפת מצטרף ובזכות זה זוכה לברכה יפת אלקים ליפת - זה הוא מלכות יוון, שבסופה של דבר רוצה לעקור מבני "שם" את הצניעות שהיא בענין המילה, נח נקרא גם **תמים** ושם במדרש נאמר שמפני שנולד מהול נקרא כך, ואפשר שגם דבר זה נרמז בשם **תנחום** - נח תום, ונרמז בפסוק במשלי (יא ג) **תַּתִּימַת יְשָׁרִים תִּנְחָם וְסֵלָף בּוֹגְדִים וְשָׁדִם** [יְשָׁדִם].

ולסיום רמז נאה **תנחום** בגימטריה נר **חנוכה כסכה ומבוי**, גם גימט' **בור רק**, גם **ויהי ביום השמיני (חותם)** הברית לשמונה, שהוא יסוד יוסף הצדיק, חנוכה, וחנוכת המזבח שבו נאמר פסוק זה, וגם ירמוז למימרתו השניה בהלכה של רבי תנחום בעולת ראייה הנלמדת ממצות הקהל **בחג הסוכות** גימט' **תנחום** באותיות **תנחום** נמצא אותיות **חותם**, פך שמן **חתום** בחותמו של כהן גדול, וכן **חנו**, ויתן **חנו** בעיני שר כו' ג"כ רמז באותיות הדומות.

דף כ"ג ע"א

רש"י ד"ה היו באותו הנס. שגזרו יוונים על כל בתולות הנשואות להיבעל לטפסר תחלה ועל יד אשה נעשה הנס :

רש"י אומר כאן שני פירושים ל"היו באותו הנס" הראשון שגם עליהן היה גזירות של היוונים, והשני שהנס התחיל ע"י אישה יהודית, (או שגם המעשה עם אחותו של מתתיהו כ"ג, וכך המשיכו וניצחו את היוונים ולאחר מכן היה את נס פך השמן), ישנם עוד שני מקומות נוספים של מימרת ריב"ל על חיוב נשים במצוות מפני שאף הם היו באותו הנס - בפורים - חייבים במקרא מגילה ושם (מגילה דף ד ע"א ועיין בתוספות) רש"י כתב רק שגם עליהן המן גזר להשמיד וכו' ולא כתב שהנס נעשה ע"י אישה - אסתר המלכה, ובארבע כוסות בפסח ג"כ נשים חייבות אמר ריב"ל מפני שאף הן היו באותו הנס ושם יש ביאור רשב"ם (לפרק אחרון במסכת פסחים אין לנו את ביאור רש"י) שכותב בד"ה שאף הן היו באותו הנס. כדאמרינן (סוטה דף יא :) בשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו וכן גבי מקרא מגילה נמי אמרינן הכי דמשום דע"י אסתר נגאלו וכן גבי נר חנוכה

ממגד גרש ירחים ממגד גבעות עולם, ועוד איתא במד"ר שה"ש **הדודאים נתנו ריח** אלו עולמי ישראל שלא טעמו טעם חטא. **ועל פתחינו כל מגדים** אלו בנות ישראל, שדבקו בבעליהן ואינן מכירות אדם אחר, ומדרש זה ירמוז לשני אלו **יוסף** - בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא, ו**ראובן** שלא חטא מפני שבנות ישראל דבקו בבעליהם, וכן איתא בעירובין כא ע"ב דרש רבא מאי דכתיב הדודאים נתנו ריח אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא ועל פתחינו כל מגדים אלו בנות ישראל שמגידות פתחיהן לבעליהן ל"א שאוגדות פתחיהן לבעליהן, ואפשר בזה להבין יותר גם את את ענין פתחינו מגדים לחנוכה ע"פ רש"י בדף כ"ג ע"א היו באותו הנס, וכפי שהר"ן מביא מדרש כאן, בגזירת היוונים להבעל להגמון תחילה ובבתו של יוחנן שהשקתו והרגתו.

נחזור לחילופי הדברים שבין רבי תנחום לקיסר רומי וליראנוס שמלך באנטיוכיה באותם ימים, את רצון היוונים להיות לעם אחד, ללא שמירת הקדושה והטהרה שחותמה בברית מילה, וכפי דברי בעל מגלה עמוקות (פרשת מקץ) שבימי מלך יון נפרע חטא של יוס"ף בגימטריא מל"ך יו"ן ובגימטריא אנטיוכ"ס, והנה גזירת היוונים הייתה כתבו על קרן שור אין לכם חלק באלקי ישראל, כי אז היה התיקון לחטא מכירת יוסף, הרמוז בשור, וגזרו על המילה, והן הן ההיבדלות בין הגוי ליהודי שמתחיל מכוחו של יוסף הנמצא בין הגוים ולא נשפע ממעשיהם, שולט ביצרו וכו' והוא יוסף השליט פוקד על המצרים לעשות ברית מילה, (ומתחתן עם אסנת בת דינה, שאחיו שמעון ולוי אומרים לשכם אם תהיו כמונו להימול לכם כל זכר) וההמשך בירידת עם ישראל למצרים לתוך הקליפה ונבדלים מהם בעניני הקדושה, ואחר כך בימי החשמונאים שהיוונים רוצים שעם ישראל ידמה להם וגוזרים על המילה והכתיבה על קרן השור, ולבסוף בזמן רבי תנחום שמנצח את מלך אנטיוכיה באופן שהמלך מסכים שהגוי צריך להיות כיהודי, ורבי תנחום מציע לו לעשות ברית מילה, וזה נמשך עד היום הכוח לעמוד ולהבדל מן הגוים.

ולמעשה הדברים קשורים עדיין מנח שהקשר בין נח ליוסף הוא פשוט ששניהם היחידים בתנ"ך שנקראים צדיק כדאיתא במדרש תנחומא, איש צדיק על שזן בריותיו של הקדוש ברוך הוא נקרא צדיק, שני בני אדם נקראו צדיקים על שזנו את הבריות נח ויוסף שכך כתיב בו על מכרם בכסף צדיק (עמוס, ב) וכתוב

צפון ומזרח

גרגר לחנוכה במשנת רש"י – מתוך 'אלף בית רש"י'

משמיה קא זכי ליה לרבן של ישראל רבי שלמה יצחקי זי"ע שחיבוריו הגדולים על התורה ומסכתות הש"ס מקום מיוחד נתבצר להם באריגה אחת עם התורה שבכתב והתורה שבעל פה, באשר פירושו הבהיר כביכול משלים את דברי התורה הק' ולשון הש"ס, וכמין מעשה חושב ורוקם שזורים המה על הדף בחומש ובגמרא ודא ודא אחת הן.

בפירושו הנשגב של רש"י הק' אשר נכתב ברוה"ק כפי שהעידו גדולי הדורות, כל מילה מדויקת וכל פירוש תואם ומשלים ממקומות אחרים. אין מובאה שאין לה הסבר מיוחד, וכל דבריו מיוסדים בכללים ברורים ובעלי משמעות, ומאז ומקדם התחבטו ודקדקו הלומדים בלשון הזהב שלו והעלו מרגליות ופנינים לרוב, במיוחד נודע בשערים כ"ק הגה"ק אדמו"ר מליובאוויטש נבג"מ זי"ע במאמריו המופלאים בפירושי רש"י על התורה, ואשר ספריו היו לי לעיניים גם בפירוש רש"י על הש"ס.

לכבוד חג החנוכה אשר מתנוצץ בו אור התורה הק' כי נר מצוה ותורה אור, אציגה נא אור חדש בפירוש רש"י מסוגיית החנוכה במסכת שבת, מתוך הספר 'אלף בית רש"י' אשר עימי בכתובים והנמצא בשלבי עריכה והוצאה לאור בסיעתא דשמיא.

בגמרא נאמר אמר רב הונא חצר שיש לה ב' פתחים צריכה שתי נרות (ואמר) רבא לא אמרן אלא משתי רוחות אבל מרוח אחת לא צריך.

והנה לפום ריהטא כאשר נתבונן מעט בדברי רש"י אלו עולה התמיהה מדוע נקט רש"י שני צדדים אלו של צפון ומזרח דווקא ולא מזרח ומערב למשל?

ונראה לומר בפשטות שצדדים אלו הם חידוש וחומרא גדולים יותר ממזרח וממערב, שהרי זה דומה יותר לב' פתחים ברוח אחת, משום שהעומד בקרן זוית צפונית מזרחית רואה לנגד עיניו את ב' הצדדים יחד, ועכ"ז אומרים לבעל החצר להדליק בב' הפתחים, וכ"ש באופן שב' הפתחים בצדדים מנוגדים כמזרח ומערב או צפון דרום שאז אין באפשרות

במסכת שבת (ד' כג.): וזה כמובן לא תואם את דברי רש"י, ונראה שאכן רש"י דייק ורק כאן קיבץ את שני ההיבטים של היו באותו הנס והוא מפני שמצות החנוכה קשורה לאדם ולביתו - נר איש וביתו ומדליק על פתח ביתו מבחוץ, והאישה ג"כ נקראת בית - ביתו של אדם זה אישתו, ע"כ האישה קשורה יותר במצוה זו מאשר במצוות אחרות, וכך גם הדין בנר חנוכה, ששונה ממגילה שאין אישה יכולה להוציא את האיש ידי חובתו בקריאת המגילה, (ובארבע כוסות ודאי שאין שייך בכלל שאחד מוציא את השני) ובנר חנוכה אישה יכולה להדליק ולהוציא ידי חובה את בעלה כשאינו בבית, וע"כ ציין רש"י את השייכות הכפולה, ועוד שהרי ההדלקה של נר חנוכה היא לזכר הנס האחרון של פך השמן שהוא נס כללי, וע"כ היה צריך לקשור יותר את הנשים לחנוכה, ולא כמו ארבע כוסות שהם על נס הגאולה, שהיו שייכים בהן ממש, ועצם העובדה שהיו בשעבוד ובגאולה מספיקה מה שאין כן בחנוכה שההדלקה היא יותר כתיזכורת לנס הפך שאין לנשים שייכות מיוחדת לכך, וממילא כדי לחייבן בהדלקה היו צריכים להכפיל את שייכותן לחנוכה, (ואולי אפשר להוסיף שהשתלשלות הענין שהובילה לנס פך השמן התחילה ע"י האישה וממילה היא הגורם לחיוב האיש בהדלקת הנר ע"כ וודאי שהיא גם חייבת, ואינו כמו בפורים שהתחלת ההצלה הייתה ע"י מרדכי שהציל את אחשוורוש ועוד ענינים הקשורים במרדכי כפי שמובא במדרשים) וברובד נוסף אפשר לומר ששני נקודות הקשר של האישה לחנוכה מתבטאים ביסודות הקמת הבית ע"י האיש והאישה – הגזירה וההצלה, (ומכאן גם הקשר בין נר חנוכה לנר שבת כמו שמובא בגמרא לקמן בעמוד ב' הרגיל בנר מצוה הויין ליה בנים תלמידי חכמים – ע"ע במה שכתבתי שם).

רש"י ד"ה מלח תסור. מן הדבר אשר יגידו לך וגו':

רש"י המשיך כאן את לשון הפסוק, ולכאורה הוא מפני שהלשון "לא תסור" משמע לא תעשה, ואיד שייך לומר ע"כ ברכה – וציונו, ע"כ הביא את המשך הפסוק אשר יגידו לך ואוסיף רש"י וגו' שההמשך ימין ושמאל נדרש אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל וכו' וזה מדגיש יותר את נקודת ה"עשה" שבמצוה זו וע"כ שייך ברכה, (ויתכן שזה הסיבה של רב נחמיה שלמד מהפסוק שאל אביך ויגדך וכו' שהוא לשון עשה).

רש"י ד"ה מב' רוחות. אחד בצפון ואחד במזרח:

מפני המשוטט מצפון למזרח למצוא אם הדליקו נרות כדבר ה' זו הלכה. והדרך היא מצפון למזרח דווקא שהרי כל פניות שאתה פונה יהיו דרך ימין.

ג. עוד אפשר לרמוז שרוחות אלו עניינם כח בית המקדש והגאולה העתידה בב"א, שהלוא צד צפון בביהמ"ק הוקבע לקדשים – קדשי קדשים שחיתתן בצפון, כך גם מצינו בדברי רש"י עצמו [סוכה נ"ו]. הנכנסין חולקין ביניהם בצפון. את המגיע לחלקן כדאמרינן בגמרא כדי שיראו הנכנסין **שהצפון עיקר שהרי קבעו הכתוב לשחיתת קדשי קדשים**.

וצד מזרח רומז כנודע לביהמ"ק, שהוא הצד שכל פיות פונים אליו בתפילתם, וע"כ במצוות חנוכה שהיא על הנס שהיה בבית המקדש ומורה על קדושתו נקט רש"י צדדים אלו. [וכדאי בשפת אמת [תרל"ג] 'מצות נר חנוכה קצת נחמה בגלות שהיא זכר למנורת המקדש כי היא מצוה בדבר שהי' אז עבודה ולא יש מצוה כזו והיא ממילא רמז לעבודת המקדש].

ובהם נרמז גם כח הגאולה העתידה, 'צפון' – כדאי ברש"י בשיר השירים [פרק ד' פ"ח] על הפ' אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואו תשורו מראש אמנה וז"ל: ד"א מראש אמנה הר הוא בגבול **צפון** של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בו (במדבר לד) מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר וכשגליות נקבצות ומגיעות שם הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמים ואומרים הודיה לכך נאמר תשורו מראש אמנה. [גם בשלב המקדים לגאולה, במלחמת גוג ומגוג הוא בצפון כענין שמצינו 'מצפון תפתח...]

וצד 'מזרח' רומז הוא לגאולה העתידה, כדכתיב [מלאכי ג] וזרחת לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וגו', וכן כתיב [ישעיה] קומי אורי כי בא אורך וכבוד ד' עליך זרח, וגאולת ישראל נמשלה לאילת השחר שזורחת קימעא קימעא, ואף פסוקי ההלל הנאמרים על הגאולה ונקראים כסדרן נלמדים מהפסוק 'ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה'.

[ובמאמר המוסגר יתכן לומר שזו גם הסיבה שכשנקט רש"י הק' ב' צדדים באופן שלא היה לו ענין לכתוב צדדים המנוגדים דוקא או כשרצה לתפוס ב'

ההולך בצד אחד לראות אם הדליק בעל החצר בצד השני, וכן הסיק אליבא דהלכתא בעל המשנה ברורה בביאור הלכה, ודחה החולקים עי"ש.

[ומכאן עלינו ללמוד עד כמה נצרך האדם לזיהר מפני החשד שיאמרו שלא הדליק נרות חנוכה, שאפי' לזמן מועט באופן כזה של צפון ומזרח שכאשר ממשיך האדם ללכת ויבוא לקרן צפונית מזרחית יראה מיד שהדליק נר חנוכה בפתח האחר, אעפ"כ אמרי' שידליק בב' הפתחים].

ונראה להוסיף בטעמא דמילתא מדוע אם כן נקט רש"י צפון ומזרח דווקא ולא צפון מערב או מזרח דרום וכיו"ב בכמה דרכים.

א. דרכו של רש"י הק' בחיבורו שכאשר באותה המסכת מזדקק שוב לבאר בענין הדומה או בלשון מקביל, יהא לשונו בב' המקומות שווה. ואכן מצינו לקמן [ס"ב] בענין תפילין ברש"י ד"ה התם משום ש"י. שעשויה מעור החיצון עצמו קומט בו ג' קמטין כעין ש"י מש-די והדלי"ת והיו"ד עשויין בקשר שקושר הרצועה **אחת לצפון ואחת למזרח** כמין ד', ורצועה קטנה מאד תלויה בה ואין בה אלא כפיפה כמין יו"ד וכופאה בעוד העור לח והיא כפופה לעולם:

[וכשם שמצות החנוכה מסמלת את אור המנורה שהיא עדות שהשכינה שורה בישראל, ונקשרת יחד עם מצוות מזוזה וציצית שעניינם ציון איש יהודי וביתו, כך גם התפילין אות ועדות, ומקוים בהם וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וגו'].

ב. משני דיבורי המתחיל שנקט רש"י ב' צדדים אלו של צפון ומזרח בדווקא, [שהלוא גם בענין קשירת הדליית שבתפילין אפשר לציין בצדדים אחרים]. נבוא למקור המעין שממנו דלה רש"י הק' את לשונו בבחירת הצדדים 'צפון ומזרח'. ושוב גם מקור זה נמצא במסכתא דילן בשבת [קל"ג]: מובא הפסוק {עמוס ח-יב} 'ונעו מים עד ים **ומצפון ועד מזרח** ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו', ודורשת הגמ': דבר ה'- זו הלכה, דבר ה'- זה הקץ, דבר ה'- זו נבואה. ונרמז בזה ממש כעניינו בחצר שיש לה ב' פתחים, שהחשש

המקריב פיוס הראשון את קרבנו וגו', ובשביעי הקריב אפרים. וכן מצינו בחנוכה שעשה שלמה, שלא עשה אלא שבעת ימים, שנאמר: (דה"ב ז, ט): "כי חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ עָשׂוּ שִׁבְעַת יָמִים, וְהַחֵג שִׁבְעַת יָמִים". מה ראו לעשות חנוכה זו שמונה ימים? אלא – בימי מלכות יון נכנסו בני חשמונאי להיכל, ובנו את המזבח, ושדוהו בשיד ותקנו בו כלי שרת והיו מתעסקין בו שמונה ימים.

בסיום הדברים נראה שברש"י במסכת מנחות דף לג ע"ב רש"י ד"ה בפתח שאחורי הדלת. כגון שיש במקצוע הבית פצים קבוע ושני פתחים מחותכין אחד לדרום ואחד למערב וקבע מזוזה בפנים בחלל פתח הדרומי וכו' כאן רש"י מביא דווקא שני צדדים אלו דרום ומערב, הקשורים בדווקא למסכת מנחות וכדאיתא בדף יט מקום הגשת המנחה ת"ל לפני ה' הא כיצד מגישה בקרן דרומית מערבית כנגד חודה של קרן וכו'.

ואולי אפשר להוסיף שמזוזה נקט את הצדדים המנוגדים למה שנקט גבי נר חנוכה, כי אכן מדובר באותם שני פתחים לחנוכה ולמזוזה (שהם צמודים ממש בקרן זוית ואפשר שזו חומרה נוספת שצריך גם באופן זה להדליק בשני הפתחים) ולגבי חנוכה הצדדים הם כלפי הרואה את הנר ולא כלפי הבית כי הנר נעשה לפירסומא ניסא ועיקר מצוותו לרואה בחוץ, ולכן צפון מזרח, אבל כאן בחיוב מזוזה שהיא לחובת הבית הצדדים הם כלפי הנמצאים בבית, וממילא אותם צדדים שכלפי חוץ נקראים צפון ומזרח נקראים כאן דרום ומערב.

דף כ"ג ע"ב

רש"י ד"ה בנים תלמידי חכמים. דכתיב (משלי ו) כי נר מלוא ותורה אור על ידי נר מלוא דשבת וחנוכה בל אור לתורה:

רש"י מביא כאן תוספת הסבר מפסוק במשלי על דברי הגמרא שנאמר ללא מקור - הרגיל בנר הוין ליה בנים תלמידי חכמים, ונראה שאכן רש"י רצה להוסיף את פירוש על השייכות שבין קיום שני המצוות הללו הקשורים בנר - להולדת תלמידי חכמים, וע"כ מצא רמז לכך בפסוק ונראה מדבריו שדורש זאת כך, כי נר מצוה ותורה ע"י מצוה = נר שבת שע"י האמא - ותורה = נר חנוכה שע"י האבא, בא - נולד ובא אור של תורה = תלמיד חכם, אמנם

רוחות בסתמא מתוך הארבע, נקט דווקא צפון ומזרח, כדמצינו [כתובות ק"ט]: ברש"י ד"ה כל חד וחד מצי מדחי ליה. 'של מזרח אומר לו בצפון דרך שלך, ואין לך אצלי כלום וכן כל אחד ואחד'.

לאחר שיצאנו מפרד"ס האופנים בביאור דברי רש"י 'אחד בצפון ואחד במזרח'. פשט - חידוש גדול יותר שנראה בקרן זוית. רמז - מהפסוק 'ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח'. דרש - מדרך קשירת רצועות התפילין כעין דלי"ת כפירש"י. סוד - רמז לביהמ"ק וכח הגאולה העתידה. נקנח בפרפרת שלאחר המזון:

ב' הצדדים 'צפון ומזרח' רמזו ירמזון למצוות החנוכה, סופי תיבות הן נ"ח נר חנוכה - רמז שהלכה מיוחדת זו נאמרה במצוה זו. ראשי תיבות הן צ"מ ציצית מזוזה - עפ"י דא"י מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל ובעל הבית בטלית מצויצת באמצע [כנוסף בשאלות]. אמצעי התיבות הן פ"ו מצפון וז"ר ממזרח, ראש פ"ו וסוף ז"ר - פר - רמז לשיטת ב"ש פוחת והולך כנגד פרי החג, סוף פ"ו ותחילת ז"ר - ו"ז - רמז לשיטת ב"ה מעלין בקדש ואין מורידין, כי ו' רמז לששת ימי החול וז' רמז ליום השבת מבחר הזמנים.

רמז נאה לצפון ומזרח נמצא גם בעבודת הכהן גדול ביום הכיפורים ביציאתו מקדש הקדשים, עומד כנגד האולם בין המנורה [חנוכה] לבין המזבח [רמז לבית יהודי כדא"י ומוריד דמעות וכו'], ומחטא ומזה בראשונה על קרן מזרחית צפונית ומשם סובב והולך על השאר.

עוד אפשר שצדדים אלו מזכירים גם את נצחון בית חשמונאי על היוונים בחנוכה כדאיתא במשנה במדות פרק א משנה ה ארבע לשכות היו בבית המוקד וכו' מזרחית צפונית, שבה גנזו בני חשמונאי את אבני המזבח ששיקצום מלכי יוון. (וכן במסכת יומא דף טו ע"ב מזרחית צפונית בה גנזו בית חשמונאי אבני מזבח ששיקצום מלכי עובדי כוכבים, וברש"י ששיקצום מלכי עובדי כוכבים. שהקטירו עליה לעבודת כוכבים במקדש) וכדאיתא במגילת תענית ומה ראו לעשות חנוכה שמונה ימים, והלא חנוכה שעשה משה במדבר לא עשה אלא שבעה ימים, שנאמר (ויקרא ח, לג): "וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תִצָּאוּ שִׁבְעַת יָמִים וגו'", ואומר: (במדבר ז, יב): "וַיְהִי

ה"ג אי ס"ד דעני קודם רבי חנינא היינו רבי אליעזר: בין השמשות דרבי יהודה מהלך חצי מיל לפני צאת הכוכבים ודרבי יוסי כהרף עין לפני צאת הכוכבים ורבי מאיר כרבי יוסי ס"ל וכי טביל מקמי הכי סמוך לחשכה הוא וזמן שכיבה קרינן ביה:

מגיה הגליון על הגהת הגר"ב "וצ"ע" וכן מגיע בגליון בשבת ל"ד ע"ב על הגמרא וצ"ע ברש"י זה וכן בנידה נ"ג ע"א וכן במסורת הש"ס, והגר"א הגיה בברכות צ"ל יותר מחצי מיל,

ונראה ליישב שע"כ רש"י כופל לשונו בברכות וכותב בשני לשונות שונים כדי מהלך חצי מיל קודם לצאת הכוכבים, מהלך חצי מיל לפני צאת הכוכבים. וזה על מנת להדגיש שמדובר כאן על החצי מיל האחרון הסמוך לצאת הכוכבים ממש, והרי אי אפשר לשער מהלך חצי מיל "קודם ולפני" הצאת שיבוא, ורק אפשר לומר מזמן מסוים והילך כדי מהלך חצי מיל, וע"כ נראה שרש"י למד בשיטת רב יהודה שהחצי מיל האחרון הסמוך לצאת הוא זמן הספק וכפי שרש"י כותב כאן בנידה נ"ג ע"א בין השמשות דרבי יהודה. בבמה מדליקין הכסיף העליון ולא הכסיף התחתון ושיעורו חצי מיל ולר' יוסי כהרף עין ובסוף היום הוא זה נכנס וזה יוצא: (וצריך לומר הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון כי לכאורה אין כזה מצב של עליון ולא תחתון ועיין בערוך לנר)

והוא על פי הברייתא בשבת ל"ד ת"ר ביה"ש ספק מן היום ומן הלילה ספק כולו מן היום ספק כולו מן הלילה מטילין אותו לחומר שני ימים ואיזהו בין השמשות משתשקע החמה כ"ז שפני מזרח מאדימין הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות הכסיף העליון והשוה לתחתון זהו לילה דברי רבי יהודה ר' נחמיה אומר כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל רבי יוסי אומר בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו.

הרי שלשיטת רבי יהודה לא נקט זמן מדויק אלא תיאור של הנראות בשמים ודברי רבי נחמיה שזה מהלך חצי מיל הוא פירוש דברי רבי יהודה וכפי דאיתא ביפה עינים המוכיח שכן הוא על פי הירושלמי שאין מובא כלל רבי יהודה אלא רק רבי נחמיה ורב יוסי,

ומה שנחלקו רבה ורב יוסף בפירוש דברי רבי יהודה ומסקנת הגמרא דאזדו לטעמייהו שהם רצו לציין זמן מדויק וע"כ רבה מוסיף רבע מיל מהשקיעה עצמה כל זמן שפני מזרח מאדימים ומצרפה לחצי

יותר נראה לומר ההיפך שמצוה = היא מצות האב על בנו, ותורה = היא תורת אימך כמו שרש"י ביאר במשלי, אמנם לפ"ז היה צריך לומר ברש"י כך כי נר מצוה ותורה אור על ידי נר מצוה דחנוכה ושבת וכו' , ואולי כאן נרמז ברש"י בדרך אחרת שהשבת שהיא שקולה כנגד תרי"ג מצוות (תורה שבכתב), נקרא הנר שלה בשם - נר מצוה, וחנוכה שהיא כנגד תורה שבע"פ מהות המלחמה בהתייגות, לימוד התורה שבע"פ, נקרא הנר שלה - נר תורה, ומשני אלו נולדים תלמידי חכמים.

דף כ"ד ע"א

רש"י ד"ה צברכת המזון. כתפלה פשיטא לן שהרי להלל ולהודאה נקבעו כדאמרין לעיל:

רש"י למד בפשיטות שחייב להיות שאומרים על הניסים בגלל שכתוב בברייתא לעיל שקבעום בהלל והודאה, וע"כ מובנת יותר שאילת הגמ' על ברכת המזון עם "חייבים" ג"כ לומר על הניסים, אבל תוסי' (תוד"ה מהו להזכיר) למד שהשאיילה על ברכת המזון מכיון שחנוכה זה ענין של פירסומי ניסא, ותפילה שהיא בציבור זה פירסומא ניסא משא"כ אכילה בבית.

דף היומי – מסכת נידה

דף נ"ג ע"א

רש"י ד"ה צין השמשות דרבי יהודה. צנמה מדליקין הכסיף העליון ולא הכסיף התחתון ושיעורו חצי מיל ולר' יוסי כהרף עין ובסוף היום הוא זה נכנס וזה יוצא:

הנה בגליון רעק"א כאן תמה על רש"י שכתב שבין השמשות דרבי יהודה שיעורו חצי מיל, והרי גמרא ערוכה בשבת דף ל"ד ע"ב מחלוקת אם שיעור שני שליש מיל או שלשת רבעי מיל,

וכן בברכות דף ב' ע"ב איתא ברש"י ד"ה והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים. רבי יהודה לטעמיה דאמר בבמה מדליקין בין השמשות כדי מהלך חצי מיל קודם צאת הכוכבים קרוי בין השמשות והוי ספק הלכך טבילה דמקמי הכי מבעוד יום הוא ולא זמן שכיבה הוא ולקמן מפרש מאי אהדר ליה רבי מאיר:

שלי ושלכם שלכם הוא, הדיוקים ברש"י הם בעקבות שאלות המופנות אלי ע"י הלומדים, ועל כן אשמח לקבל הערות והארות ודיוקים בלשון רש"י:

aharontemim@gmail.com

המיל של הכסיף העליון וכו'. והכל ביחד זה שלשת רבעי מיל עד צאת הכוכבים, ורב יוסף מחלק שאחד חלקי שנים עשר זה יום וזה הוא הנקרא בלשון רבי יהודה כל זמן שפני מזרח מאדימים, ושני שליש מיל בין השמשות והוא הכסיף וכו' ובסה"כ ג"כ שלשת רבעי מיל מהשקיעה לצאת וזה מפני שקשה לעמוד על שיטת ר"י לדעת בדיוק מתי מתחיל הכסיף העליון, ואפשר שגם רבי יהודה ע"פ שיטתו בפסחים שבין השקיעה לצאת הכוכבים ארבע מיל ושלש וחצי מיל הראשונים הוא הזמן שפני מזרח מאדימים ולשיטתו זה עדיין יום וכפי שגם רבה למד בברייתא שצריכים להוסיף את המילה יום, אבל החצי מיל הסמוך לצאת הוא זמן הספק, ועיין בשבת דף ל"ה ע"א תוס' ד"ה וירד ויטבול ויעלה. פי' בקונטרס ובתוך כדי שירד ויעלה הוי לילה וקשה דלא ה"ל למינקט סימנא דטבילה אי לאו דאתא לאשמעינן דטבילה מעליא היא ובירוש' משמע בפי' (ב') [א'] דברכות דמשיעלה מתחיל בין השמשות והשתא קמ"ל דשפיר טביל ועלה לו הערב שמש וה"ה דלפי זה הוה ליה למינקט הרוצה לידע בין השמשות דרבי יהודה אלא שמא סבר כרב יוסף דבין השמשות דרבי יהודה אינו מתחיל משתשקע החמה אלא משהכסיף התחתון: ואיך רצה תוס' לומר שאת אותו סימן יאמרו לרב יהודה הרי רבי נחמיה אמר חצי מיל ואפשר שהן הן הדברים כדאמרינן.

דף נו ע"א

רר. כעין ריר שהוא לח כמו (שמואל א כא) ויורד רירו על זקנו:

רש"י חוזר כאן על מה שפירש כבר בדף מג ע"ב בשינוי לשון קצת, רר. משמע לח כמו (שמואל א כא) ויורד רירו: וההסבר שכאן הביא את המשך הפסוק שמוכן מכך שמדובר ברוק מפני שמדובר כאן בגמרא קודם על רוק שמתעגל ויוצא, וע"כ גם רש"י מפרש "כעין ריר שהוא לח" שהרי הזוב דומה לרוק שהוא גם כן ריר לח, אבל בדף מ"ג ע"ב שהעיקר הוא לפרש שהזוב הוא לח ולא יבש מפני שיבש "נופל" מפי האמא, אבל לח "ויורד" ואינו נופל משם כפי שרש"י מסביר בדיבור הקודם (שם) לח מטמא. דהחתים משמע לח שהיבש אינו חותם פי האמה דנפיל: